

Сільськогосподарська рідкісна книга у фонді наукової бібліотеки Таврійського ДАТУ

*Білоцька О.М.,
директор наукової бібліотеки*

В останні роки багато бібліотек ретельно вивчають рідкісні видання у своїх фондах. Наша бібліотека не є виключенням. Початок створення Колекції рідкісних і цінних видань бібліотеки розпочалося у 1989 рік. Спочатку було відібрано близько 400 видань. Усі вони були описані і включені до картотеки «Рідкісні видання». Поступово кількість цінних видань збільшувалася.

На цей час фонд рідкісних і цінних видань нараховує понад 2.5 тис. примірників. Збільшення рідкісних видань стало можливим завдяки вивченню бібліотекарями фондів книгосховищ, депозитаріїв та перевірок книжкових фондів. Основний документ, що визначає принципи та порядок формування фонду рідкісних видань НБ, це «Положення про фонд рідкісних і цінних видань наукової бібліотеки ТДАТУ».

У Положенні... визначено, що до фонду рідкісних і цінних видань включаються видання до 1950 року включно, які відповідають профілю навчального закладу або представляють цінність для бібліотеки

В результаті багатолітньої роботи були виділені колекції:

1. Книги видання до 1917 року – 209 примірників;
2. Книги видання 1918-1939 років – 915 примірника;
3. Книги видання 1940-1945 років – 145 примірників;
4. Періодичні часописи – назви примірників;
6. Видання іноземними мовами – 13 примірників

Фахівцями бібліотеки у 2017 році в АБІС «ІРБІС» завершено створення електронної бази даних РВ «Рідкісні та цінні видання», яка налічує 1993 бібліографічних записів.

З 2017 року розпочато формування електронної бібліотеки рідкісного і цінного фонду (далі – РІЦФ), до якої внесено 25 повнотекстових документів, аналоги яких є у друкованому виді у

фондах НБ і такі, що є тільки в електронній формі. Документи до електронної бібліотеки РЦФ відбираються з урахуванням спеціальностей університету, а також краєзнавчі та історичні видання.

Бібліотекарі розуміють важливість друкованої рідкісної книги, як духовного джерела для наступних поколінь. Ми намагаємося створювати тематичні колекції, які більш детально розкриють фонди РЦФ. Вже сформовано колекція Особливо цінних видань, до якої ввійшли видання до 1917 року. До 70 річчя Великої вітчизняної війни 1941-1945 рр. було виділено колекцію Книги воєнних років (1941-1945рр.), до якої ввійшло понад 50 видань даного періоду. Колекція була описана у статті, присвяченій цій тематиці.

За п'ять останніх років в рамках науково-дослідної програми виявлення та вивчення рідкісних і цінних видань, фахівцями наукової бібліотеки проведена певна робота: підготовлена і надрукована брошура «Золотий фонд наукової бібліотеки. Рідкісні і цінні видання»; статті у збірках «Наукова бібліотека ТДАТУ: практика роботи»; у збірках конференцій; виступи на науково-практичних конференціях.

З 2014 року започатковано серію бібліографічних покажчиків серії Золотий фонд наукової бібліотеки. Вже вийшло 3 випуски даної серії:

- *Вип. 1: Книги та репринтні відтворення книг, які видані до 1917 року. – 2014. – 28 с.*
- *Вип. 2: Книги, видані в 1941 – 1945 р. – 2015. – 28 с.*
- *Вип. 3: Рідкісні і цінні видання сільськогосподарської тематики. – 2016. – 24 с.*

Фонд рідкісних видань розміщений в окремій, ізольованій кімнаті відділу формування фонду. Рішення про відокремлення цінних видань з основного фонду книгосховища було прийнято в 2013 році. Для розміщення фонду використовується абетка розстановка документів. Okремо виділені книжки-малютки, книжки великого формату, книжки аграрного профілю тощо.

Наукова бібліотека є інформаційно-культурною частинкою агротехнологічного університету. Таврійський

державний агротехнологічний університет існує з 1932 року. Він змінював назви – Мелітопольський інститут інженерів-механіків сільського господарства - Мелітопольський інститут механізації сільського господарства - Таврійська державна агротехнічна академія. Змінювалися назви, але не змінювався профіль вчн – сільськогосподарський. Вищий навчальний заклад, який готує фахівців для сільського господарства, накопичив колекцію книг даної тематики. При цьому необхідно зауважити, що ця колекція була б значно більша, якби не історичні обставини – війна 1941-1945 рр., евакуація інституту і бібліотеки в Ашхабад. Втрати матеріальних цінностей в воєнні роки завжди значні.

Рідкісні видання сільськогосподарської тематики мають особливе значення в Колекції всіх рідкісних видань фонду бібліотеки, бо вони демонструють розвиток сільського господарства, аграрної науки в певні проміжки часу. Фонд видань з сільськогосподарської тематики складається з вітчизняних видань та іноземної літератури, перекладеної на російську мову.

На сьогодні у бібліотеці 126 назв та 195 примірників видань сільськогосподарської тематики. Хронологічні рамки книг охоплюють роки з 1906 по 1950 роки.

Умовно всю колекцію можна поділити на окремі розділи: довідково-енциклопедичні видання, окремі праці вчених, праці інститутів та наукових установ тощо. Статистичні показники таких розділів і кількість видань в них:

- *Енциклопедії, довідники, словники, атласи – 16 назв;*
- *Зібрання творів вчених – 15;*
- *Окремі праці вчених – 47;*
- *Праці інститутів та НДУ – 17;*
- *Окремі праці з питань сільськогосподарської техніки – 18;*
- *Видання аграрно-краєзнавчого характеру - 7;*
- *Видання про вчених - аграріїв – 8;*
- *Аграрна україніка (видання українською мовою або виданні в Україні) – 8;*
- *Видання про іноземний досвід та іноземними мовами – 7/3;*
- *Видання про вчених – 12;*

- Навчальні видання – 4;
- Репринти – 2;
- Періодичні видання -2 назв.

Найстарішим виданням колекції є *Описание растѣній Россійскаго государства съ ихъ изображеніями, по всевысочайшему повелѣнію, и на иждивеніи ея Императорскаго Величества. ч. 1 / издатель П. С. Паллас; съ рукописнаго соч. пер. В. Зуевъ.*, видане Академією наук у 1786 році. в Санкт-Петербурзі. В основу книги покладено матеріали, зібрані Паласом в експедиції (1768—1774) по вивченню геологічних, мінералогічних, тваринних і рослинних ресурсів Російської імперії. У книзі приведені детальні описи рослин і дерев, що зростали на території Росії, ареали їх знаходження, а також відомості про вживання рослин в побуті і медицині. Видання виконано у великому нестандартному форматі 30x47, папітурка червоного кольору. На жаль, папітурка з часом була пошкоджена і виникла необхідність в її оновлені. На сьогодні труд П.С. Палласа є бібліофільським раритетом. [9]

Також до раритетних можна віднести:

- *АТЛАСЪ плодовъ: сто хромолитографированныхъ таблицъ. Вып. I, II, III и IV.- С.- Петербургъ, видану у 1906 році*

В книзі представлені зображення 110 найкращих та найбільш поширених в Росії промислових сортів яблук, груш та кісточкових з 113 помологічними описами та 51 малюнками. АТЛАСЪ плодовъ є антикварним виданням, тому підлягає більш детальної характеристики.

Його автор *Адам Станіславович Гребницький (Докторович)* - видатний російський селекціонер. Гребницький не був дозвільним мрійником. На хуторі «Станишки» (нині Литва) він заклав сад і дав йому назву – «Рай». На території в 15 гектарів йому вдалося створити колекцію з 1197 сортів плодкових культур народної селекції, а також присланих з різних країн Європи і навіть з інших континентів. Гребницький А. в результаті своєї діяльності дійшов висновку, що тільки правильний вибір сортів, цілком відповідних для умов цієї місцевості, може

забезпечити успіх плодового саду. Зібраний великий помологічний матеріал дозволив створити фундаментальну працю «Атлас плодів».

Вихід у світ цього видання була значною подією в історії вітчизняного плідівництва. Гребницький не лише редагував «Атлас», йому належать описи більше третини поміщених у виданні сортів яблуни, груші, черешні, абрикоси і 33 кольорові малюнки. Ще до Першої світової війни він склав перелік сортів, найбільш відповідних для різних областей Росії, тобто започаткував районування сортів. [10]

До фонду наукової бібліотеки воно було передано з бібліотеки Запорізького коледжу ТДАТУ у 2014 році після його закриття. Видання збереглося в найкращому стані, має друкарську тверду палітурка із золотим тисненням та шкіряний бинтовий корінець.

Наступна книга - видання 1914 року австрійського вченого-селекціонера Карла Фрувірта (1862-1930) належить до раритетних праць аграрного напрямку.

- *Фрувиртъ, К. Селекція кукурузы, кормовой свеклы и других корнеплодов, масличныхъ растений и кормовыхъ злаковъ (1914).*

У фундаментальному труді професора Королівського Віденського технічного інституту К. Фрувірта було використана вся інформація щодо селекції на той час. Праця К. Фрувірта підготовлена та перекладена з німецької С.-Петербурзьким Бюро по прикладной ботанике. Видання праці вченого-селекціонера було викликано цікавістю до питань селекції рослин. Бюро по прикладной ботанике переклало та видало праці К. Фрувірта в 5 томах, але в фондах наукової бібліотеки є лише 2-й том. В світовій науковій літературі тих часів п'ятитомник з селекції австрійського селекціонера К. Фрувірта був своєрідною настільною книгою.

Серед раритетних видань необхідно звернути увагу на репринт *Сочинение профессора земледелия Ливанова М. О земледѣліи, скотоводствѣ и птицеводствѣ / М. Ливанов. 1799 року видання.* Репринт виданий за рішенням вченої ради

Миколаївського державного сільськогосподарського інститут (МДСІ, тепер МДАУ) з нагоди 200-річчя видання цього твору як визначної пам'ятки вітчизняної сільськогосподарської науки.

В наш час мало хто знає про Михайла Ліванова, одного з перших професорів землеробства північного Причорномор'я. Вчені МДАУ повернули ім'я вченого. У передмові до видання, доктор економічних наук, академік АН Вищої школи М.Ю. Куліш, докладно розповів про основоположника землеробської науки М. Ліванова, його науково-дослідну роботу та його наукову школу.

Фахівці наукової бібліотеки постійно ведуть дослідну роботу з вивчення фонду рідкісних і цінних видань. Серед науковців колекції видань аграрного та природничого спрямування, заслуговують на увагу роботи основоположника землеробської механіки, однієї із важливих галузей сільськогосподарської науки, *почесний член АН СРСР В.П. Горячкіна*.

Монографія *Земледельческая механика* – одна з основних праць Василя Горячкіна. В ній вперше досить повно були вирішені найважливіші питання механіки робочих машин. Книга була видана у 1919 році у видавництві Петровської сільськогосподарської академії тиражем 6 тис., примірників.

Саме в цій роботі знайшли конкретне втілення найбільш загальні принципи механіки, що послужили основою для розроблення специфічних проблем землеробської механіки. Багато питань кінематики і динаміки механізмів, учення про коливання, теорії удару та інші розв'язано в цій праці стосовно задач землеробської механіки, яких до В.П. Горячкіна ніхто навіть не ставив. [1].

У своїй науковій діяльності академік В.П. Горячкін, розв'язуючи те чи інше питання землеробської механіки, завжди користувався порадами ґрунтознавців та агротехніків, зокрема, він плідно співпрацював із відомим ученим у цій галузі – *В.Р. Вільямсом*. Він вважав, що розробляти нові сільськогосподарські машини треба в тісному взаємозв'язку з агротехнічними науками. Ідеї

В.П. Горячкіна, розвинені в післяреволюційний час, внесли великий внесок у радянську науку про машини. [1]

Збірник наукових праць *«Теория, конструкция и производство сельскохозяйственных машин»*, виданий у 1935 році за ініціативою і безпосередньою участю В.П. Горячкіна, разом з повною збіркою його праць є справжньою енциклопедією знань у галузі землеробської механіки. У цьому виданні В. Горячкін зібрав кращі дослідження по сільськогосподарським машинам і помістив ряд своїх робіт, підбиваючи підсумки наукових досягнень створеної ним школи землеробської механіки. [2].

Після смерті вченого було видано *«Собрание сочинений»* в 7-ми томах, яке зберігається у фондах нашої бібліотеки. У передмові до цього видання вказувалося: *«В зарубіжних країнах землеробська механіка як наука ще не досягла того розвитку, яке їй дав учений В. П. Горячкін ...Майже кожна теоретична робота, що з'являється за кордоном, містить згадку імені В. П. Горячкіна, як незаперечного авторитету в області землеробської механіки»*. Наукові праці академіка В. П. Горячкіна є досі класичними в галузі технічних наук. У них - крім розробок теорії сільгоспмашин - отримали розвиток і такі фундаментальні теоретичні питання, як теорії мас і швидкостей, удару і руйнування матеріалів, клина, різання, подібності, загальна схема природних явищ і процесів. Він створив прилади, що застосовуються в сільському господарстві і металообробці, машинобудуванні: щільномір, профілографи, динамограф та ін. [3]

- Горячкин, В. Земледельческая механика [Текст] / В. Горячкин. - М.: Книгоиздательство студентов Петровской с.-х. Академии, 1919. - Ч. 1: Основы теории земледельческих машин и орудий 1917-1918 года. - 1919. - 200 с.
- Горячкин, В. П. Собрание сочинений [Текст]: в 7-ми т. / В. П. Горячкин; ВАСХНИЛ. - М.: СЕЛЬХОЗГИЗ: ОГИЗ, 1937 - 1949.

- Теория, конструкция и производство сельскохозяйственных машин [Текст] / ВИСХОМ; под общ. ред. В. П. Горячкина. - Л.; М.: Сельхозгиз, 1935 - Т. 1: Теория. - 1935. - 534 с. : рис. -). - Б. ц

Важливе місце у фондовому реєстрі бібліотеки займають зібрання наукових праць видатних учених аграрної науки: *В.В. Докучаєва, К.А. Тімірязєва, І.В. Мічуріна, В. Вільямса, К. Гедройца*. Більшість з цих вчених були ґрунтознавцями, але були й біологи, хіміки, природознавці. Вони доклали свої знання та досвід в розвиток сільського господарства.

Одним із славетних ґрунтознавців був Василь Докучаєв, засновник наукового та генетичного ґрунтознавства, який започаткував школу ґрунтознавства. У фондах бібліотеки представленні його праці:

- *Докучаев В.В. Наши степи прежде и теперь / В.В. Докучаев; под ред.: В.Р. Вильямса, З.С. Филипповича. - М.; Л.: ОГИЗ-СЕЛЬХОЗГИЗ, 1936. - 116 с. - (Классики естествознания)*
- *Докучаев В.В. Русский чернозем: отчет вольному экономическому обществу / В.В. Докучаев; ред. В.Р. Вильямса. - М.; Л.: Огиз-Сельхозгиз, 1936. - 551 с. - (Классики естествознания)*
- *Докучаев, В.В. Избранные сочинения [Текст]: в 3-х т. / В.В. Докучаев. - М.: ОГИЗ СЕЛЬХОЗГИЗ, 1948 - 1949.*

Монографія *Докучаєва В. «Наши степи прежде и теперь»* - одна з цілої серії видатних творів російського природознавця кінця ХІХ століття, що з'явилися після катастрофічної посухи 1891 року. Засновника наукового ґрунтознавства хвилювало в той час питання, «як саме, за допомогою яких засобів і прийомів домогтися... єдино-можливого виходу з сучасного, вкрай важкого і, кажучи відверто, вкрай ганебного для власників кращих в світі земель стану нашого степового чорноземного землеробства».

Ім'я В. Докучаєва пов'язане і з Україною. У 1888–1894 роках на запрошення Полтавського губернського земства Докучаєв В. очолював експедицію, що вивчала ґрунти, рослинність і геологічні умови Полтавщини.

У Полтавській експедиції брали участь також нові учні Докучаєва: В.І. Вернадський, Р.Н. Висоцький, К.Д. Глінка, П.В. Отоцький, Н.П. Адамов, Р.В. Танфільєв та ін У цей час були вперше виділені та описані сірі лісові ґрунти, розпочато дослідження солонців. За ініціативи В. Докучаєва було складено ґрунтові карти губернії та видано результати робіт в 16 томах.

Учений-природознавець і педагог В. Докучаєв, професор Санкт-Петербурзького університету, упродовж 1892-1895 рр., виконував обов'язки директора Ново-Олександрійського інституту (нині Харківський національний аграрний університет ім. Докучаєва). За часів його керівництва були внесені суттєві зміни до навчальних програм, запроваджено викладення економічних наук. В. Докучаєв вперше розробив і сформулював основні положення наукового ґрунтознавства, запропонував наукову класифікацію ґрунтів, заклав основи теорії відновлення природи. Зусиллями вченого в інституті у 1894 р. було відкрито першу у світі кафедру генетичного ґрунтознавства, а сам навчальний заклад здобув світове наукове визнання. Заслугою В.В. Докучаєва було укріплення викладацького складу інституту висококваліфікованими викладачами, запрошеними передусім з Петровської землеробської академії. Серед них: фізіолог і ботанік Є.Ф. Вотчал, лісівники М.М. Орлов та М.М. Бурій, економісти О.Ф. Фортунатов і О.І. Скворцов, ґрунтознавець М.М. Сибірцев. [11]

Українці пам'ятають великого вченого - його ім'я з 1946 р. носить Харківський національний аграрний університет і місто в Донецькій області.

Відкриття Докучаєва мають велике значення для організації раціонального використання земель у сільському господарстві та лісівництві, для правильного розміщення культур і вибору найбільш вигідних систем землеробства. «Ґрунт - четверте царство природи» - вважав В. Докучаєв.

Серед соратників і послідовників Докучаєвської школи ґрунтознавства, які розділяли наукові погляди вченого, були Костянтин Гедройц, видатний ґрунтознавець - агрохімік, Павло Костичев, агроном, мікробіолог і геоботанік, один із засновників

агрономічного ґрунтознавства, Василь Вільямс, ґрунтознавець-агроном, академік АН СРСР, АН УРСР Віктор Ковда, ґрунтознавець, член-кореспондент АН СРСР, автор класичних праць в області генезису, еволюції та меліорації ґрунтів, їх ролі у функціонуванні біосфери планети.

Віктор Ковда є одним з основоположників сучасних теорій опустелювання, аридизації і засолення ґрунтів. Вчений зіграв величезну роль у формуванні нового світогляду у світової громадськості, суттю якого є розуміння ролі ґрунтів і ґрунтового покриву в біосфері планети, відповідальності людей за підтримку її функціонування, необхідність вирішення природоохоронних проблем у світовому масштабі. Саме його роботи, слідом за працями в. І. Вернадського, сприяли посиленню інтересу світової спільноти до проблем охорони навколишнього середовища. [12]
Видання цих вчених зберіглися в фондах наукової бібліотеки:

- *Гедройц К.К. Почвенный поглощающий комплекс: растение и удобрение: ст. и материалы по опытам на Долгопрудном опытном поле НИУ за 1930-1933 гг. / К.К. Гедройц; под общ. ред. Ф.Н. Германова; Научный институт по удобрениям НКТП. - М.; Л.: СЕЛЬХОЗГИЗ, 1935. - 342 с.*
- *Гедройц К.К. Химический анализ почвы / К. К. Гедройц. - Изд. 4-е (стер.). - М.; Л.: Ленсельхозгиз, 1935. - 536 с.*
- *Вильямс В.Р. Собрание сочинений: в 12-ти т. / В.Р. Вильямс; редкол.: В.П. Бушинский, Т.Д. Лысенко, М.Г. Чижевский. - М.: СЕЛЬХОЗГИЗ. – 1948-1953.*
- *Ковда В.А. Солончаки и солонцы / В.А. Ковда; АН СССР, Почвенный ин-т им. В.В. Докучаева. - М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1937. - 246 с.*
- *Ковда В.А. Происхождение и режим засоленных почв / В.А. Ковда; Академия наук СССР, Почвенный институт им. В.В. Докучаева. - М.; Л.: Изд-во АН СССР. – 1946 Т. 1 / отв. ред. Л.И. Прасолов. - 568 с.*
- *Костычев П.А. Почвы черноземной области России, их происхождение, состав и свойства / П.А. Костычев; ред.,*

авт. примеч. А.Н. Соколовский. - Л.; М.: ОГИЗСЕЛЬХОЗГИЗ, 1937. - 239 с.

- *Костычев П.А. Почвоведение (I, II и III части): курс лекций, читанный в 1886-1887 гг. 1940*

Багату спадщину у вигляді наукових та науково-популярних робіт для нащадків залишив видатний природознавець - дарвініст, філософ-матеріаліст, блискучий публіцист і популяризатор науки, Почесний професор Харківського університету Климент Тімірязев.

Ключові дослідження вченого з фізіології рослин були присвячені вивченню процесів фотосинтезу. Тімірязев виступав активним пропагандистом впровадження наукових досягнень на практиці. Він бачив грандіозні перспективи модернізації сільського господарства з тією умовою, що корисні і необхідні культурні рослини будуть поліпшуватися при розумному втручання людини. Тімірязев наполягав на доцільності виведення нових сортів, які повинні мати потужну кореневу систему або знижену транспірацію, пояснюючи це тим, що таким чином підвищиться продуктивність транспірації при використанні добрив. Під впливом вченого в сільському господарстві почали застосовувати вегетативний метод і стали створювати заводи для виробництва селітри. Багато проектів, які Тімірязев не встиг здійснити особисто, пізніше були реалізовані його послідовниками і переконливо довели правоту великого вченого. Наприклад, Тімірязев був переконаний, що вирощування рослин при електричному освітленні придбає виробниче значення в масштабах цілих держав. [13]

Праці вченого представлені у науковій бібліотеці наступними виданнями:

- *Тимирязев К.А. Сочинения в 10 т. / К.А. Тимирязев. - М.: ОГИЗ: СЕЛЬХОЗГИЗ. – 1937-1940.*
- *Тимирязев К.А. Избранные произведения: в 4-х т. / К.А. Тимирязев; редкол.: В.Л. Комаров, Т.Д. Лысенко, А.К. Тимирязев. - М.: ОГИЗ: Сельхозгиз. – 1948*
- *Тимирязев К.А. Жизнь растений: Десять общедоступных чтений с приложением четырех чтений / К.А. Тимирязев;*

ред. Л.А. Иванов. - М.; Ленинград: Детгиз, 1949. - 254 с. (Школьная библиотека).

- Тимирязев К.А. Краткий очерк теории Дарвина / К.А. Тимирязев. - 3-е изд. - М.: ОГИЗ СЕЛЬХОЗГИЗ, 1948. - 143 с. - (Научно-популярная библиотека)
- Тимирязев К.А. Чарльз Дарвин и его учение: сборник избранных произведений / К.А. Тимирязев; ред. М.М. Местергази. - М.: Учпедгиз, 1940. - 431 с. (Библиотека учителя)).

Його праці неодноразово перевидавалися різними мовами. У 1937-40-х роках було видано твори К.Тімірязєва в 10 томах. У комплект входять наступні роботи: публічні лекції та промови, наукові дослідження, збірник загальнодоступних лекцій, десять загальнодоступних лекцій, публічні промови, Чарльз Дарвін і його вчення, статті з історії науки і про наукових діячів. Біографічні нариси та спогади тощо.

Тімірязєв був великим популяризатором науки, його праці були адресовані вченим, практикам, студентам, викладачам і навіть школярам.

Значним внеском в науку стали праці селекціонера-помолога, академіка ВАСГНІЛ Івана Мічуріна, хіміка-органіка Гаєрїла Густавсо́на, агрохіміка, біохіміка і фізіолога рослин Дмитра Прянишнікова.

У Мічуріна за життя не було наукових видань, лише публікації в періодичних виданнях. Лише після смерті біолога – аматора почали виходити його праці. Сельхозгвидав за рішенням Раднаркому СРСР і ЦК ВКП (б) у 1939 році вперше видало зібрання творів Принципы и методы работы перетворювача природи Івана Мічуріна, об'єднав всі його праці. Далі побачили світ три видання вибраних праць (1948,1949,1955 роки),чотири томи Сочинения. Ще й сьогодні наукові досягнення І.Мічуріна у селекції та створенні ним нових сортів у садівництві, викликають суперечки та дискусії у наукових колах. Бібліотека є тим місцем, де зберігається друкована спадщина з різних видів діяльності людини, якщо вона не несе загрозу життю людини. Дискусії залишимо науковцям.

В науковій бібліотеці збереженні праці Івана Мічурина та книги про нього:

- *Мичурин, И.В. Избранные сочинения [Текст] / И.В. Мичурин; под общ. ред. П.Н. Яковлева. - М.: ОГИЗ-СЕЛЬХОЗГИЗ, 1948. - 791 с.*
- *Мичурин, И.В. Избранные произведения [Текст] / И.В. Мичурин; сост.: А.Н. Бахарев, И.С. Горшков. - М.: Учпедгиз, 1949. - 267 с.: ил. - (Библиотека учителя).*
- *Мичурин, И.В. Избранные сочинения [Текст] / И.В. Мичурин. - М.: Сельскохозяйственная лит., 1955*
- *Мичурин, И.В. Сочинения [Текст]: в 4-х т. / И.В. Мичурин; гл. ред. Т.Д. Лысенко. - М.: ОГИЗ СЕЛЬХОЗГИЗ, 1948.*
- *Мичурин, И.В. Принципы и методы работы [Текст] / И. В. Мичурин. - Л.; М.: ОГИЗ: СЕЛЬХОЗГИЗ, 1939. - 655 с.*
- *Мичурин, И.В. Итоги шестидесятилетних работ [Текст] / И.В. Мичурин. - 4-е изд., пересмотр. и доп. работами И.В. Мичурина за 1934 год. - М.: ОГИЗ РСФСР: СЕЛЬХОЗГИЗ, 1936. - 489 с.*
- *Вопросы мичуринской биологии: сб. статей / под ред. В.С. Дмитриева; сост.: В.П. Герасимов, М.А. Лагутина. - М.: Учпедгиз, 1948. - 567 с.: рис. - Б. ц.*
- *Бахарев, А.Н. И.В. Мичурин великий преобразователь природы [Текст] / А.Н. Бахарев. - М.: Гос. учебно-педагогическое изд.-во Министерства просвещения РСФСР, 1949. - 120 с.: фото, ил. - Б. ц.*
- *Презент, И.И. В содружестве с природой [Текст]: И.В. Мичурин и его учение / И.И. Презент. - М.; Л.: ОГИЗ СЕЛЬХОЗГИЗ, 1948. - 189 с.*

В окремих розділ колекції виділено праці та збірки навчальних та науково-дослідницьких установ. Серед таких окремі випуски праць Білоруського, Вологодського, Саратовського, Харківського та Ленінградського сільськогосподарських інститутів відповідно 1939, 1940, 1935, 1940 років видання та академії ім. Тімірязєва. Науково-дослідні установи представлені працями ВАСГНІЛ, НАТІ, ВІСГОМ, Грунтового інституту ім. В. Докучаєва.

Одним з фундаментальних видань ВАСГНІЛ у 1935 році була монографія *Теоретические основы селекции растений* в 3-х томах під загальною редакцією Миколи Вавілова.

Назви тематичних збірок та праць надають інформацію щодо проблематики, яка розглядалася в ті часи:

- *Борьба за урожаем хлопчатника ..1936*
- *Культура винограда.. 1936*
- *Культиваторы для предпосевной и междурядной обработки..1937*
- *Теоретические основы селекции растений.. 1935*
- *Эрозия почв..1937*
- *Работы по теории, расчету и производству сельскохозяйственных машин 1940*
- *Почвообрабатывающие машины ..1940*
- *Почвообатывающие орудия 1937 тощо.*

З урахуванням профілю нашого навчального закладу – інститут інженерів-механіків сільського господарства, а потім інститут механізації сільського господарства - фонди бібліотеки поповнювалися навчальною літературою з сільськогосподарської техніки та обладнання., її ремонту, загальних питань сільського господарства. Багато чого не збереглося. Частина книг не повернулася з евакуації, частина була знищена під час війни. На сьогодні навчальних видань у рідкісному фонді всього лише чотири:

- *Захаров С.А. Курс почвоведения. С приложением классификационных таблиц и схематической карты почвенных зон СССР, Кавказа и США. Учебник для ВУЗов. Издание 2-е, исправленное и дополненное. Под редакцией Ржанова Г.А.. Л.-М. Сельхозгиз. 1931г. 550 с.*
- *Костычев П.А. Почвоведение (I, II и III части): Курс лекций, читанный в 1886-1887 гг./ Под редакцией В.Р. Вильямса.*

(Москва - Ленинград: Сельхозгиз, 1940. – (Классики естествознания)

- *Кюне Г. Сельскохозяйственное машиностроение: руководство для инженеров, техников и студентов / Г.*

Кюне; под ред. Б. А. Криль, пер. с нем. Н. Л. Шишкова. - М.; Л.: Гос. научно-техническое изд-во, 1931. - 384 с.

- *Соколов А. Я. Механическое оборудование комбикормовых заводов: учебник / А.Я. Соколов, Г.Э. Нуделин. - М.; Л.: ОНТИ НКТП СССР, 1937*

Класичним зразком викладу «прикладної» природничо-наукової дисципліни є курс лекцій «Почвоведение», написаний професором *Павлом Костичевим* в 1886/87 навчальному році в С.-Петербурзькому лісовому інституті. Костичев Павло - один з основоположників сучасного ґрунтознавства, автор першого в Росії підручника «Ґрунтознавство». Даний курс повністю відповідав вимогам офіційної програми, затвердженої міністерством державного майна, у веденні якого в той час знаходилася вся сільськогосподарська освіта. Курс ґрунтознавства П. А. Костичева, згідно з вимогами програми, примусово був спрямований, на питання бонітування ґрунту. У зв'язку з цією загальною цілеспрямованістю весь курс розділяється на: ч. I. Хімічний склад і хімічні властивості ґрунтів; ч. II. Фізичні властивості ґрунтів і ч. III. Способи визначення порівняльних переваг ґрунтів і основи їх класифікації. Передмова до курсу та редагування було виконано академіком В. Р. Вільямсом.

В 90-х роках наші вчені вирішили поділитися своїм досвідом з колегами. В колекції є три підручника англійською мовою, серед яких підручник *Разборочные и сборочные работы при ремонте машин профессора ТДАТУ Черкуна В.Ю. и Забелина В.*

- *Petrov S. Repair of Farming Machinery / S. Petrov, S. Bisnovaty. - M.: Mir Publishers, 1986. - 293 с.: il. - Пер.изд.: Ремонт сельскохозяйственных машин / Петров С.А., Бисноватый С.И. - М., 1986*
- *Petrov S. Reparations des machines agricoles / S. Petrov, S. Bisnovaty. - M.: Editions mir, 1988. - 318 с.: il. - Пер.изд.: Ремонт сельскохозяйственных машин / Петров С. А., Бисноватый С. И. - М., 1982*

- *Cherkun, V. Dismantling and reassembly in repair shops [Текст]: translated from the Russian / V. Cherkun, V. Zabelin. = Разборочные и сборочные работы при ремонте машин / В.Е. Черкун, В.В. Забелин.- М.: Mir, 1974.*

Фонд рідкісних видань має також аграрно-краєзнавчий напрям. І цей «місцевий характер» особливо цінний, для тих, хто цікавиться історією краю. У спеціальній колекції можна побачити видання, які присвячені питанням розвитку сільського господарства в нашому регіоні. З врахуванням бойових дій та евакуації у 1941 році бібліотеки разом з інститутом, збереглося всього сім видань даного напрямку. Серед них ті, що мають безпосереднє відношення до нашого навчального закладу:

- *Научные записки [Текст] / МИИМСХ. - Х.: ГОНТИ; К.: НКТП, 1938 - Вып. 1 / ред. Г.Ф. Гуливер. - 1938. - 167 с.: рис., табл., фото.*
- *Вербин А.А. Указания по посеву и уходу за негрятянским просом: на 1938 год / А.А. Вербин; МИИМСХ, кафедра земледелия с основами почвоведения. - Репр. воспроизведение изд. - Мелитополь, 1938. - 22 с.*

Видатний вчений, педагог, новатор Вербін Яким Якимович – з 1934 по 1941 рр. був завідувачем кафедри землеробства Мелітопольського інституту інженерів-механіків сільського господарства, перший орденоносець нашого МІМСГ, який у 1939 році був нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора за науково-дослідну роботу по новим культурам (негрятянському просу).

- *Збірник праць Мелітопольської зональної науково-дослідної плодоягідної станції 1940*
- *Агроклиматический справочник по Запорожской области -Л.: ГИМИЗ, 1959*

Два видання належать Акимовській тракторно-випробувальній станції, де в 1913-1914 роках проходили випробування першого в Російській імперії комбайн, привезений американцями на Київську сільськогосподарську виставку.

- *Испытание комбайна № 3 МКЖМ (1928 и 1929) / Народный комиссариат земледелия УССР. - Акимовка,*

1931.- 51 с. - (Издание Акимовской тракторно-испытательной станции, отдел Машиноиспытания; вып. 9)

- Козлов А. Г. Испытание сноповязалок (1928) / А. Г. Козлов; Народный комиссариат земледелия УССР. - Акимовка, 1930. - 51 с. - (Издание Акимовской тракторно-испытательной станции, отдел Машиноиспытания ; вып. 5)
- Арина, А. Е. Социально-экономические изменения в деревне. Мелитопольский район (1885-1938 г.г.) [Текст] / А. Е. Арина, Г. Г. Котов, К. В. Лосева. - М.: ОГИЗ: СЕЛЬХОЗГИЗ, 1939. – 406 с. - Б. ц.

В 30-ті роки ХХ століття розпочалася сталінська індустріалізація. Приділялася увага і індустріалізації сільського господарства. Завдяки появі вітчизняного тракторобудування, в 1932 р. СРСР відмовився від ввезення тракторів з-за кордону, а в 1934 р. Кіровський завод в Ленінграді приступив до випуску трактора «Універсал», який став першим вітчизняним трактором, що експортуються за кордон. ..

Щоб створити власну інженерну базу, в терміновому порядку створювалася вітчизняна система вищої технічної освіти. Дуже популярним був лозунг «Обличчям до техніки», який закликав молодь опанувати техніку. Саме в цей час повстало питання забезпечення молодих кадрів літературою з іноземним досвідом.

Такі книжки почали з'являтися в бібліотеках навчальних закладів. Це була перекладна література. Європа, США, інші країни мали більш розвинену промисловість, науку, технології. Сьогодні, гортаючи ці книжки, розумієш – наскільки був високий технічний рівень тих країн. Гадаю, що для студентів та фахівців кожна книжка з досвідом розвинутих країн була дуже цікава і корисна.

- Жуковский П.М. Земледельческая Турция 1933
- Сельскохозяйственные машины и орудия Германии: техн. обзор / Управление сельского хозяйства и лесоводства

Сов. Воен. Администрации в Германии; под ред.: Л. А. Корбут, С.В. Чуенкова. - Берлин, 1947. - 859 с.

- *Новейшие с.-х. [сельскохозяйственные] машины Европы и Америки = Neue landmaschinen in Europa und Amerika : сборник описаний / Всесоюзное объединение "Сельхозимпорт"; под общ. ред. А.М. Розе. - Л.; М.: Гос. изд-во с.-х. и колхозно-кооперативной лит-ры. - [1930?] Вып. 2. - 1931. - 346 с.: 406-рис.)*
- *Смит Г.П. Сельскохозяйственные машины и оборудование / Г.П. Смит; пер. с англ. Н.Л. Шишкова; под ред. Б.А. Криля. - Л.; М.: Гос. изд-во с.-х. и колхозно-кооперативной лит., 1931. - 415 с.: рис.*

В виданні Гарріса Смітта подається детальна інформація стосовно всіх сільськогосподарських машин(у т.ч і комбайнів). Розглянуті питання конструкції, технічного огляду, ремонту всієї техніки.

- *Цырлин Л.М. Автотракторная пром.ть в кап.стр. 1938*
- *Хедрик, У.П. Помология [Текст] / У.П. Хедрик; под ред. Е.И. Алешина; пер. с англ.: В.А. Ефимова, 1937*
- *Бербанк Л. Избран. Соч..- М., 1955*

Привертає увагу монографія видатного вченого-ботаніка, академіка ВАСГНІЛ Петра Жуковського «Земледельческая Турция». (Азиатская часть - Анатолия). Фундаментальна праця П.М. Жуковського, редактором якої був академік М.І. Вавілов, є результатом трьох послідовних експедицій до Туреччини (1925-1927 рр.), організованих Всесоюзним інститутом рослинництва (ВІР). Основна мета цих експедицій - створити в СРСР генотипічний і ботаніко-географічний матеріал по всіх оброблюваних рослинам, для селекції їх і для безпосереднього введення придатних форм в культуру.

Праця Жуковського має велике наукове значення, як цінний внесок в світову літературу по рослинництву, як одне з небагатьох, справді, наукових досліджень по Туреччині і навіть сьогодні науковці США, Індії, Болгарії та інших країн посилаються на неї.

Книга оздоблена 381 малюнком з фотографій автора та з оригінальних примірників рослин, 12-ма таблицями. Зміст монографії розкриває історичні та етнографічні відомості Турції (саме Анатолії), основні риси сільського господарства, а також дикорослих, культурних, технічних та плодово-ягідних рослин. Резюме книги подається французькою. Книга була видана тиражем 4 тис. примірників. [15]

Серед представлених видань викликає зацікавленість однотомник Вибраних творів американського натураліста і селекціонера Лютера Бербанка, складений за матеріалами його робіт, виданих в 1914-1915 рр. в Нью-Йорку в дванадцяти томах під загальною назвою "Методи і відкриття і їх практичне застосування". Книга була видана до 100 річчя з дня народження Івана Мічуріна.

У розділи однотомника увійшли розділи з наступних томів: «З автобіографії»; «Принципи і методи роботи»; «Поліпшення плодових рослин»; «Селекція сливи»; «Ягідні культури»; «Горіхоплідні культури»; «Декоративні рослини»; «Овочеві культури»; «Польові культури».

Бербанка Лютера порівнюють з Мічуріним. Як і Мічурін, Бербанк не отримав спеціальної освіти - він був самоучкою, дивно продуктивним аматором, завдяки працьовитості і таланту залишили далеко позаду безліч «фахівців» - професійних селекціонерів.

Його вклад в селекційне справу високо оцінювали багато сучасників. Так, К.А. Тімірязев називав Бербанка «робочим-чудотворцем» і ставив його в один ряд з передовими селекціонерами і вченими. І.В. Мічурін також високо оцінював роботи свого каліфорнійського колеги. Знаменитий голландський ботанік Де Фриз, який високо цінував Бербанка, але ставив під сумнів науковість його досягнень, назвав його «геніальним садівником». [5]

Основні роботи Бербанка присвячені створенню нових сортів рослин і поліпшення вже існуючих сортів. Вчений створив новий вид сливи без кісточок, кактус без колючок, який можна вживати в їжу, горіх з тонкою шкіркою, айву з запахом ананаса,

безліч декоративних рослин. Вивів білу ромашку з величезними квітками, запашну вербену з запахом жасмину, гвоздику, міняє колір пелюсток протягом дня. Отримав понад 100 сортів слив. Бербанк читав лекції по теорії еволюції в Стенфордському університеті, був членом багатьох наукових і садівничих товариств США і Європи. [6]

Ще одне наукове видання варте уваги – праця американського ботаніка-помолога, члена американського Товариства Садівничої Науки і американського Суспільства Pomological *Улісса Хедрика Помологія*. Наукова праця Хедрика У. була перекладена на російську і видана в СРСР у 1937 році. Книга Хедрика Помологія являє собою систематичне керівництво з плодового сортоведення. Вона включає в себе три основні розділи: загальна інформація щодо плодових рослин, систематичний опис вихідних форм усіх плодових дерев та опис всіх сортів плодових порід, поширених в Америці.

За своє життя Улісс Хедрик (Ulysses Prentiss Hedrick) став автором або співавтором більше десятка публікацій з питань садівництва та городництва. Його монографії щодо селекції нових сортів фруктів, солодкої кукурудзи, гороху, бобів і гарбуза зробили його найвідомішим класиком помології.

З усього різнобарв'я видань сільськогосподарської тематики хотілося виділити аграрну україніку - видання українською мовою або видані в Україні. На жаль, їх дуже мало. Такому факту є пояснення.

Взагалі, шлях українського книговидання в усі часи був досить тернистим. До 1917 року видавнича справа на території сучасної України була не чимось самостійним, а лише часткою великодержавного книжкового фронту з центром у Москві та колишньому Петербурзі. Українській книзі тільки іноді щастило проривати цей міцний фронт. Всього за 1798—1916 роки видруковано близько 6 тис. книг українською мовою (в тому числі не менше 2,8 тис. — у Східній Україні й Росії). Під час Першої світової війни 1914—1918 років книговидання в Україні різко зменшилося. [8]

1917 рік пробудив націю, і це відбилося на вітчизняній книжковій продукції ствердженням друкованого слова. Замість 176 українських книг 1913 року, у 1917 їх було видано вже 814, а наступного 1918 — 1184 з утвердженням тоталітарної системи почався спочатку прихований, а потім і відкритий наступ на українізацію з боку сталінського керівництва. У структурі довоєнного випуску книжкової продукції (1940) основне місце — 78,4% — посідала навчальна і навчально-методична література.

У 1940 році видавництвами УРСР було видано 4836 назв книг тиражем 51 370 тис. пр., або 1,2 книги на кожного жителя України. За роки війни (1941—1945) було видано 5156 назв книг і брошур загальним тиражем 58 054 тис. [7]

Такі обставини не дозволяли з'явитися й сільськогосподарській книзі. З усієї колекції лише дві книги видані українською:

- *Григор'єв Ю.В. Іван Володимирович Мічурін: заслужений діяч науки і техніки: життя і діяльність. / Ю.В. Григор'єв. - Х.: Український робітник, 1935*
- *Збірник праць Мелітопольської зональної науково-дослідної плодоягідної станції / Народний комісаріат земельних справ УРСР. - К.; Х.: Держ. вид-во колгоспної і радгоспної літ-ри УРСР, 1940. - 276 с.*

Книг аграрного спрямування, виданих російською мовою в Україні, у фонді налічується сім назв:

- *Испытание комбайна № 3 МКЖМ (1928 и 1929) / Народный комиссариат земледелия УССР. - Акимовка, 1931. - 51 с. - (Издание Акимовской тракторно-испытательной станции, отдел Машиноиспытания; вып. 9).*
- *Козлов А. Г. Испытание сноповязалок (1928) / А.Г. Козлов; Народный комиссариат земледелия УССР. - Акимовка, 1930. - 51 с. - (Издание Акимовской тракторно-испытательной стан-ции, отдел Машиноиспытания; вып. 5).*
- *Почвы УССР / Н.Б. Вернандер [и др.].; под ред. М.М. Годлина; Украинский научно-исследовательский*

- институт социалистического земледелия. - К.; Х.: Гос. изд-во с.-х. лит. УССР, 1951. - 326 с.: рис., табл., фото.цв.*
- *Колхозная производственная энциклопедия. - К.: Гос. изд-во с.-х. литературы УССР, 1950.*
  - *Вербин А.А. Указания по посеву и уходу за негрятянским просом: на 1938 год / А. А. Вербин; МИИМСХ, кафедра земледелия с основами почвоведения. - Репр. воспроизведение изд. - Мелитополь, 1938. - 22 с.: табл.*
  - *Научные записки / МИИМСХ (Мелитопольский институт инженеров-механиков сельского хозяйства им. ОГПУ) - Х.: ГОНТИ; К.: НКТП, 1938 - Вып. 1*
  - *Зуев М.Д. Сахаристые вещества в технике и контроле сахарного производств: В 2 ч. / Инж.-техн. М.Д. Зуев, преп. и зав. Лаб. сах. пр-ва в Харьк. технол. ин-те. - Киев: А. Буковинский и Я. Сляский, 1908. - VI, [2], 415 с., 19 л. черт.: табл.; 20.*

З невеликого переліку аграрної україніки привертає увагу раритетне видання 1908 року тоді ще інженера-технолога *Михайла Зуєва*. Все життя вченого, ад'юнкт-професора хімії, члена-кореспондента АН УРСР (з 1927) пов'язано з Харківським технологічним інститутом (тепер Харківська політехніка). Випускник ХТІ, завідувач лабораторіє цукрового виробництва, професор по цукровому виробництву.

До 1914 року цукрова промисловість була найважливішою експортною галуззю України, тому їй приділялася певна увага з боку влади. Роботу в лабораторії він одночасно поєднував з обов'язками старшого помічника директора Парафієвського цукрового заводу (1905). Потім вивчав виробництво цукрових і рафінадних заводів в Австрії (1914). В радянські часи був членом Комісії з відновлення цукрової промисловості в Україні, консультантом. Майже весь науковий доробок М. Зуєва був пов'язаний з цукровим виробництвом в Україні. Одне з видань *Сахаристые вещества в технике и контроле сахарного производства* потрапило й до фонду нашої бібліотеки. Монографія М. Зуєва була надрукована видавництвом Технической Конторы А. Буковинский и Я. Сляский в Києве у

1908 році. У бібліотеці Харківської політехніки зберігаються видання Михайла Зуєва з його автографом. [14]

Серед видань аграрного профілю є малочисельна група періодики, яка представлена бібліографічним виданням *Сельскохозяйственная литература: двухнедельный бюллетень с.-х. лит-ры за 1934,1935 роки та журнал Сельхозмашина [Текст] : научно-практический журнал / Редакция журнала «ТСМ». - М. 1947 -1949.*

Вивчення рідкісних і цінних видань дуже цікаве заняття. Книги як люди: у них своя історія виникнення, видавництва, використання і місця зберігання. Кожна книга – окрема історія. Коли занурюєшся в світ таких книжок, відчуваєш нібито ти подорожуєш у часі.

Подорож у світ рідкісних аграрних видань дає зрозуміти, як багато людей присвятили своє життя розвитку сільськогосподарської галузі: інженери, конструктори, агрономи, ґрунтознавці, хіміки, біологи, селекціонери і багато інших . Іноді питають: -а чи потрібні книги взагалі в столітті високих технологій і небаченого раніше ритму життя? Нам не вистачає часу на освоєння знову з'являється інформації.

Звернемося до класиків. «Більша частина людського знання у всіх галузях існує лише на папері, в книгах, - цієї паперової пам'яті людства. Тому лише зібрання книг, бібліотека, є єдиною надією і незнищувальною пам'яттю людського роду». (А. Шопенгауер).

Список використаних джерел

1. Артоболевский И., Сысоев Н. Основоположник земледельческой механики // Социалистич. сельское хозяйство. – 1950. – №11. С. 3-7.
2. Білоцька О.М Золотий фонд наукової бібліотеки .Рідкісні і цінні видання.- Мелітополь,2012.- 28 с.
3. Бёрбанк, Лютер — Википедия <https://ru.wikipedia.org/wiki>
4. Горячкин, Василий — Википедия <https://ru.wikipedia.org/wiki>
5. Деркач О. П. Наукова спадщина академіка В.П. Горячкина // <http://inb.dnsgb.com.ua/2007-3/07dopsag.pdf>
6. Сопко Р.О. Відомості про розвиток науки і техніки на сторінках «Народной энциклопедии...(1910-1912 гг.) // http://inb.dnsgb.com.ua/2013-2/13_sopko.pdf
7. Українське книговидання: радянська доба і сьогодення https://aleksandrp.io.ua/s1198324/ukraenske_knigovidannya_radyanska_doba_i_sogodennya
8. Электронный справочник студента \ Students.by <http://www.students.by/articles/36/1003683/print.htm>
9. Вісник Книжкової палати. 2014. № 6